

“Det krävs en by för att fostra ett barn”

– En undersökning av sex- och samlevnadsundervisningen i mellanstadiet.

Av: Linda Olsson
Handledare: Helena Hill

Abstract

Syftet med denna undersökning har varit att titta på om det bedrivs någon form av sex- och samlevnadsundervisning på mellanstadiet, samt titta på hur denna i så fall bedrivs, vilka metoder lärarna använder. De **frågeställningar** jag arbetat utefter är: 1) När anser lärarna att unga är mogna nog att prata om sex- och samlevnad? 2) Vilka är de bästa metoderna enligt lärarna att undervisa mellanstadiel elever i sex- och samlevnad? Som **metod** har jag arbetat dels med enkäter för att nå mellanstadielärarnas syn på fungerande arbetssätt, svårigheter i ämnet och andra tankar kring sex- och samlevnadsämnet. När jag träffade skolansvarig på RFSU använde jag mig däremot av intervju som metod för att få en så bred informationsgrund som möjligt inför formuleringen av enkätfrågorna. **Resultat:** Den undersökta skolan arbetade med sex- och samlevnad främst i sjätte klass där de tog upp ämnet genom filmvisning och diskussioner både i blandade grupper med både flickor och pojkar, men även i uppdelade flick- och pojkgrupper. Detta arbetssätt ansåg informanterna fungera bra men vissa uttryckte en viss saknad av någon form av handledning att tillgå för de åldersgrupper som ej haft sex- och samlevnadsundervisningen än. **Sammanfattning:** Att som lärare i sex- och samlevnad ha egenskaper som att vara trovärdig, trygg i sig själv och flexibel är bra eftersom ämnet i sig kräver mer då det många gånger handlar om känslor och intima tankar. Förutom dessa egenskaper behöver de undervisande lärarna även en faktakunskap som grund. Detta är tyvärr en brist bland landets lärare då endast 6 % har utbildning i sex och samlevnad. Forskning visar även att viktiga delar i en lyckad sex- och samlevnadsundervisning är rektorns stöd, att ha bra välformulerade mål och att utvärdera undervisningen för att på så vis kunna utveckla och kvalitetssäkra.

- **Titel:** ”Det krävs en by för att fostra ett barn”*. En undersökning av sex- och samlevnadsundervisningen på mellanstadiet.
- **Författare:** Linda Olsson
- **Termin:** HT- 08
- **Handledare:** Helena Hill

Innehållsförteckning

INLEDNING	4
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	6
- SYFTE	6
- FRÅGESTÄLLNING	6
TIDIGARE FORSKNING	6
TEORETISKT PERSPEKTIV	7
- GENUS	7
- HETERONORMATIVA ORDNINGEN	8
- Normalisering	9
- HÄLSOFRÄMJANDE ARBETE	10
BAKGRUND	11
- HISTORISK TILLBAKABLICK	11
- 1700-talet	12
- 1800-talet	12
- 1900-talet	13
- RFSU	14
- Sexualundervisningen kommer in i skolan	15
- Barn som asexuella varelser	17
- Mogen	18
- Skollagen, läroplanen och kursplaner	19
- Ansvar	20
- Sexuellt överförbara sjukdomar	21
- Framtiden, vad gör man för att förändra idag?	21
METOD OCH MATERIAL	22
- Förundersökning	22
- Undersökningsgruppen	22
- Samla information	23
- Genomförande	23
- Bortfall	24
ANALYS OCH RESULTATREDOVISNING	25
- RIKTLINJER FRÅN STATEN OCH SKOLAN	25
- Rektorns roll	25
- Kursplaner och mål	26
- Vilka ämnesområden tas upp?	27
- Utvärdering	28
- METODER	29
- Trygghet	29
- Diskussioner	30
- Pojk- och flickgrupper	31
- Mognad	32
- BASKUNSKAPER OCH MATERIAL	33
- Viktigt med baskunskaper	33
- Material	34
AVSLUTANDE DISKUSSION	34
VIDARE FORSKNING	36
KÄLLFÖRTECKNING	38

Inledning

De samhällsförändringar som har skett under de senaste 40 åren i Sverige och även i stora delar av världen har bland annat inneburit en förlängd ungdomsperiod och en uppskjuten familjebildning¹. Kopplingen som i många århundraden har funnits mellan familjebildning och sexualitet har på detta sett suddats ut allt mer. Denna friare syn på sexualitet sker samtidigt som kondomanvändandet minskar och de sexuellt överförbara sjukdomarna som klamydia sprider sig bland ungdomar. Ungdomar är alltså mer sexuellt aktiva och under en längre period idag än förr². Denna ökade sexualitet kräver mer information och en ökad diskussion om sex- och samlevnad för att på så vis försöka förhindra oönskade graviditeter och en spridning av könssjukdomar. Redan 1809 diskuterade riksdagen behovet av att utbilda lärare i ”sexuell pedagogik”³. Hundra år senare är det enligt RFSU’s undersökningar endast 6% av alla examinerade lärare i Sverige som har en utbildning i sex och samlevnad, trots att Sverige var först i världen med att införa obligatorisk sexualupplysning år 1955⁴. Idag handlar det om mer än att bara införa sex- och samlevnadsundervisning i skolorna den behöver även bli verklighetsförankrad bland eleverna genom diskussion och reflektion om aktuella ämnen⁵.

Skollagen och läroplanen är tydliga med att skolan ska motverka traditionella könsroller och främja jämställdhet⁶. Dessa mål avspeglas även på grundskolans kursmål där eleverna ska kunna föra diskussioner om sexualitet och samlevnad, visa respekt för andras ståndpunkter och för olika samlevnadsformer samt reflektera över begrepp som identitet, sexualitet, kärlek och jämställdhet⁷. Värdegrundsarbetet och även sex- och samlevnadsundervisningen är kunskapsområden som inte är ämnesspecifika utan bör integreras i alla ämnen, huvudansvaret ligger här på rektorerna⁸.

Lärarnas pedagogiska utbildning ligger till grund för att främja deras arbete, men för att lärare kunna undervisa i ett så pass komplext, känsligt och privat ämne som sex- och samlevnad borde det krävas mer omfattande kunskaper⁹. Detta för att lärarna ska känna en trygghet inför

---

¹ Bråkenhielm.C. 2008

² Bråkenhielm.C. 2008

³ Bråkenhielm.C. 2008

⁴ Bäckman, M. 2006. s.50

⁵ Ottar. nr3. 2008 s.19

⁶ Werner, L. 2007

⁷ RFSU, Stå vid ditt ord, Jan Björklund.

⁸ Werner, L. 2007. Lpo-94

⁹ Pethrus Engstöm. 2008

ämnet och att undervisningen på så vis även blir mer trovärdig för eleverna¹⁰. Lärare är en yrkesgrupp som ständigt möter elever som mobbas, kallas könsord, blir utsatt för kränkningar med mera. Om alla lärare hade en utbildning i sex- och samlevnad skulle de antagligen kunna föra en bättre diskussion kring jämställdhets-, värdegrunds- och sexualitetsfrågor eftersom sex- och samlevnadsutbildningen handlar om alla dessa bitar¹¹.

Sex- och samlevnadsundervisningen har under många år legat till grund för olika dilemman och diskussioner men ämnet handlar om något av det viktigaste i en människas liv. Att som barn och ungdom ha en möjlighet att få hjälp och klarhet i olika frågeställningar och tankar¹². Skolverkets kvalitetsundersökning 1999 visade på att det är stor variation mellan skolors kvalitet, antal undervisningstillfällen och engagemang i sex- och samlevnadsundervisningen. Denna variation gällde dels mellan skolor men även inom skolor var skillnaden i vissa fall stor¹³. I början av december 2008 beslutade regeringen om att inte ta upp sex- och samlevnadsundervisningen som ett obligatoriskt ämne på lärarutbildningen¹⁴. Detta trots att sex och samlevnad har varit ett obligatoriskt ämne i skolan i över 50 år¹⁵. Obalansen i kunskap bland undervisande lärare hade antagligen inte accepterats inom något annat ämne, varför görs det då inom sexualundervisningen som är lika viktig för alla barn och unga?

---

¹⁰ Johannisson, J. 2008 s.7

¹¹ Pethrus Engström. 2008 & Andersson.P. 1999

¹² Ottar. nr3. 2008

¹³ Andersson.P. 1999

¹⁴ RFSU. Stå vid ditt ord, Jan Björklund.

¹⁵ Skolutveckling. 2005. s.35

Syfte och frågeställningar

Syfte

Syftet med denna uppsats är att undersöka om lärare på mellanstadiet använder sig av sex- och samlevnadsundervisning och vilka metoder lärarna i så fall använder sig av. Vilka tankar finns kring sex- och samlevnadsämnet och barns mognad bland de intervjuade lärarna och hur står de i jämförelse med läroplanen och rfsu's erfarenheter kring ämnet?

Frågeställningar

1. När anser lärarna att unga är mogna nog att prata om sex- och samlevnad?
2. Vilka är de bästa metoderna enligt lärarna att undervisa mellanstadieelever i sex- och samlevnad?
3. Vilka riktlinjer och ramverk finns att följa i sex- och samlevnadsundervisningen?

Tidigare forskning

Regeringen beslutade år 1997 sig för att göra en *kvalitetsgranskning* av den svenska skolan från förskolan till gymnasieskolan¹⁶. Inspektörerna skulle undersöka vilka förutsättningar och svårigheter skolorna kunde ha för att uppfylla de nationella målen, men de skulle även lämna förslag till förändringar. Skolverket ansvarade för denna kvalitetsgranskning som genomfördes år 1999¹⁷. Anledningen till granskningen var det decentraliserade skolväsendet, där staten gick från att styra skolans organisation själv till att dela ansvaret med kommunerna. På grund av denna förändring ville regeringen undersöka om alla barn och ungdomar fick en likvärdig utbildning landet över¹⁸. De tre områden som granskades var; mobbning, sex- och samlevnadsundervisningen och undervisningen om tobak, alkohol och andra droger. Granskningen av sex- och samlevnadsundervisningen gjordes på 80 skolor (51 grundskolor och 29 gymnasieskolor) utifrån ett jämställdhetsperspektiv, där utbildningsinspektörerna främst tittade på ”elevinflytande, förekomsten av olika delar av kunskapsområdet samt synen på lärande och lärande miljöer”¹⁹. Resultaten analyserades senare mot bland annat läroplanens övergripande mål.

---

¹⁶ Andersson.P. 1999

¹⁷ Andersson.P. 1999

¹⁸ Andersson.P. 1999

¹⁹ Andersson.P. 1999

Resultaten visade bland annat på att jämställdhetsperspektivet behövde få en tydligare plats i undervisningen, framför allt när det gällde att koppla till sexualitet och identitet²⁰. Många skolor tillgodosåg i första hand behovet av biologiska kunskaper därefter kompletterades sex- och samlevnadsundervisningen med teman inom andra ämnen som svenska, historia, samhällskunskap etc. Granskningen visar på att det behöver ske ett skifte av fokus på sex- och samlevnadsundervisningen, från att handla om risker till att ha ett mer främjande perspektiv. För att nå denna utveckling ges förslag på åtgärder som att kunskapsområdet förtydligas och utvecklas, samt att lärare och skolpersonal erbjuds kompetensutvecklande insatser²¹.

Teoretiska perspektiv

Under denna rubrik kommer jag att redovisa min teoretiska ingång, detta kommer ske med utgångspunkt dels ur Ambjörnssons bok *”I en klass för sig”* (2004) och hennes resonemang kring genus. Genom Ambjörnsson kommer jag även att använda mig av den amerikanska filosofen Judith Butlers teori om den heterosexuella matrisen. Jag kommer även använda mig av Bäckmans bok *”Kön och känsla – samlevnadsundervisning och ungdomars tankar om sexualitet”* (2006).

Mina teoretiska ingångar i detta arbete kommer dels att utgå ifrån hur den heterosexuella matrisen bidrar till att forma pojkar och flickor, samt hur skolan arbetar utifrån ett hälsofrämjande perspektiv.

Genus

Under 1980-talet kom begreppet genus alltmer att införlivas i svenskan som en förklaring på kulturella skillnader mellan könen²². Detta var en avgörande poäng i denna diskussion att man ville skilja på biologi och kultur, visa att relationer mellan könen främst måste betraktas som ett socialt och kulturellt skapande²³. Med genus avses alltså en föreställning om, och upplevelser av, könsskillnad, men även att det är en pågående process som hela tiden ger betydelse och innebörd åt vår gemenskap och våra möten med andra²⁴. Denna utveckling har gjort det lättare att prata om män och kvinnor, om manligt och kvinnligt utan att behöva

---

²⁰ Andersson.P. 1999

²¹ Andersson, P. 1999

²² Ambjörnsson. 2003. s.11

²³ Ambjörnsson. 2003. s.12

²⁴ Bäckman. 2006. s.14

förklara det till biologiska skillnader²⁵. Trots detta utgör det manliga och kvinnliga ett motsatspar där det manliga är den mänskliga normen och kvinnan på så vis definieras som det avvikande, andra könet²⁶. Ambjörnsson menar att en allmän uppfattning bland feministiska teoretiker är att manligt och kvinnligt är kulturellt och socialt skapat snarare än att det har med oproblematiske biologiska utgångspunkter att göra²⁷.

Enligt Ambjörnsson pågår det även en diskussion om hur långt denna genustanke ska drivas, somliga ”teoretiker menar att människan agerar som de gör på grund av vilka de är”, andra menar att ”man blir den man är på grund av hur man agerar”²⁸. Den senare synvinkeln karakteriserar det poststrukturalistiska perspektivet, som menar att genus inte är en *orsak* till, utan närmare en *effekt* av olika sorters handlingar²⁹. Det krävs alltså ett ständigt återskapande av genus för att en persons handlingar ska bli övertygande. Det räcker till exempel inte att en gång bära kjol och ha håret i en fläta för att automatiskt skapa genus. Detta genusskapande handlar ofta om outtalade, strama regler som strukturerar det sätt som människor förväntas vara på – den *heteronormativa ordningen*³⁰. Det handlar om ideal, föreställningar och handlingar som är nära knutna till sexualitet, och då främst den normerande heterosexualiteten³¹.

Heteronormativa ordningen

Teorin om heteronormativitet handlar främst om att heterosexualitet privilegieras, bekräftas och upplevs som det normala, till skillnad mot andra sexualiteter som till exempel homosexualitet, som bestäms som avvikande och onormalt³². Men även inom den heterosexuella normen finns handlingar som uppfattas som mer naturliga, så som den monogama tvåsamheten. Genom detta resonemang kan man urskilja hierarkier även inom heterosexualiteten, vissa beteenden anses då vara mer normerande och andra betraktas som mer avvikande³³. Ett exempel är om en dam i 70års åldern skulle ha ett sexuellt förhållande

---

²⁵ Ambjörnsson. 2003. s.12

²⁶ Ambjörnsson. 2003. s.12

²⁷ Ambjörnsson. 2003. s.12

²⁸ Ambjörnsson. 2003. s.12

²⁹ Ambjörnsson. 2003. s.12

³⁰ Ambjörnsson. 2003. s.13

³¹ Ambjörnsson. 2003. s.10,13

³² Ambjörnsson. 2003. s.14

³³ Ambjörnsson. 2003. s.14

med en 20-åring, detta skulle anses testa gränserna för vad som anses vara normativ heterosexualitet³⁴.

Ambjörnsson beskriver den amerikanska filosofen Judith Butler som anser att kategorierna man och kvinna inte finns, utan Butler menar att de först blir synliga och får mening inom den heterosexuella förståelseramen, där två separata och motsatta kön ses som de enda möjliga identiteterna³⁵. Kön är alltså en social konstruktion, redan när ett barn föds finns det en föreställning om kön enligt Butler. Spädbarnet möts omedelbart av en omgivning som förväntar att pojkar är på ett visst sätt och flickor på ett annat, psykologiskt, biologiskt och socialt. Denna uppdelning av kön och där man skiljer på maskulinitet och femininitet, för att senare sammanföra dem igen i det heterosexuella begärets handlingar, kallar Butler för *den heterosexuella matrisen*³⁶. Människor förväntas iscensätta genus på ”rätt sätt” även sexuellt, genom att individer med bröst och vagina inte bara förväntas klä sig och agera på ett speciellt sätt i motsats till de med penis, utan de förväntas även ha ett begär av sexuella relationer med sin motsats³⁷. På detta sätt knyter man genus till en förväntad heterosexuell identitet³⁸. Problem som kan uppstå genom denna modell är bland annat att heterosexualiteten anses som den enda vägen till vuxenhet. Men även att man riskerar att läsa in fler avvikelser mellan pojkar och flickor än vad som kanske egentligen finns genom att belysa de skillnader som förväntas vara grunden för begäret³⁹.

Normalisering

Vad är normalt? Begreppet normal betyder både det mest förekommande och det eftersträvansvärda – genomsnittliga och ideala⁴⁰. Det som anses vara normalt är inte bara beskrivande utan även reglerande, vilket bildar ett sorts maktförhållande⁴¹. Enligt filosofen Foucault så har maktutövningen i västvärlden förändrats avsevärt sedan upplysningstiden. Tidigare utövades makt genom vapen, skrämnel och materiella begränsningar, idag handlar det istället mer om normer som individer förväntas anpassa sig till. Denna anpassning sker inte genom hot utan att människor självmant försöker uppnå dessa normer för att på så sätt bli

---

³⁴ Ambjörnsson. 2003. s.15

³⁵ Ambjörnsson. 2003. s.15

³⁶ Ambjörnsson. 2003. s.15

³⁷ Ambjörnsson. 2003. s.16

³⁸ Ambjörnsson. 2003. s.18

³⁹ Ambjörnsson. 2003. s.20

⁴⁰ Ambjörnsson. 2003. s.21

⁴¹ Ambjörnsson. 2003. s.21

lyckligare⁴². Detta förtryck är därmed en relation som är inbyggt i och uttryckt genom människors vardagliga möten⁴³.

”Skolan skall aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Det sätt på vilket flickor och pojkar bemöts och bedöms i skolan och de krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma deras uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt. Skolan har ett ansvar att motverka traditionella könsmonster. Den skall ge utrymme för eleverna att pröva och utveckla sin förmåga och intressen oberoende av könstillhörighet”⁴⁴.

Hälsofrämjande arbete

Hälsofrämjande arbete är ett allt vanligare begrepp när man pratar om folkhälsoarbetet. Arbetet bygger på en folkbildningstanke att man med hjälp av information vill kontrollera människors hälsa. WHO's definition av vad hälsofrämjande arbete betyder lyder såhär:

”Hälsofrämjande arbete är den process som ger människor möjligheter att öka kontrollen över sin hälsa och att förbättra den” (WHO 2006)⁴⁵

Detta hälsofrämjande arbete har sin utgångspunkt i att man ser till vad det är som gör oss friska och hur man på bästa sätt kan utveckla och kontrollera hälsan utifrån detta⁴⁶. Även sexualundervisningen bygger på en folkbildningstanke, en föreställning om att hälsa är någonting som skapas, planeras och som kan läras ut. En anledning till att fokus oftare har varit på sexualitetens problematiska och hälsofarliga aspekter under sexualundervisningen än på de lustfyllda har att göra med dess rötter i folkhälsoarbetet⁴⁷.

För att nå denna folkbildning så krävs kommunikation enligt Gunilla Jarlbro som skrivit boken ”Hälsokommunikation”. Hon menar att det är skillnad mellan kommunikation och information; information är en envägsprocess medan kommunikation mer är en tvåvägsprocess där man för en dialog vilket är eftersträvansvärt i hälsosammanhang⁴⁸. I detta hälsofrämjande arbete finns en vilja att påverka människors attityder vilket kräver att läraren

---

⁴² Ambjörnsson, 2003. s.21

⁴³ Ambjörnsson, 2003. s.21

⁴⁴ Werner, L. 2007 s.61

⁴⁵ Johannisson, J. 2008 s.13

⁴⁶ Johannisson, J. 2008 s.13

⁴⁷ Bäckman, M. 2006. s51

⁴⁸ Jarlbro, G. 2004 s.13

är trovärdig och tillförlitlig. Ett problem i denna kommunikation kan vara att lärare och elev befinner sig på olika nivåer. Detta betyder att budskapet måste formuleras så att avståndet mellan lärare och elev minskar, att den blir verklighetsförankrad för eleverna och därmed lättare att ta till sig⁴⁹.

Bakgrund

Historisk tillbakablick

Sexualupplysningen är inte något nutida fenomen utan det har funnits råd och föreläsningar sedan antiken, dock inte alltid i organiserad form. Den har spridit sig som en folklig kunskap mellan människor som haft ett behov av att veta. Sexualupplysningen har dels funnits som en kärlekskonst, en njutning men också förknippad med ett behov av att kontrollera avkomman och förhindra graviditet⁵⁰.

Sex- och samlevnadsundervisningens utveckling har även till stor del blivit påverkad av en rad samhällsfrågor som har varit aktuella historiskt och som även är aktuella än idag. Några av dessa är till exempel;

- Viljan att få stopp på spridningen av de veneriska sjukdomarnas härjning.
- Den starka tilltron till att den medicinska vetenskapen ska kunna komma tillrätta med både samhälleliga och individuella problem.
- Framväxten av en kvinnorörelse med egen agenda⁵¹.

Sexualupplysningen har alltid varit problematisk och moraliserande på ett eller annat vis⁵². Staten och kyrkan har under århundraden varit de som skött regleringen och kontrollen av sexualiteten och sexualupplysningen⁵³. Informationsarbetet bestod främst i att framföra sexualitetens problem och varna för till exempel könssjukdomar och onani. Denna kontroll har skett av olika anledningar och med skiftande regler men hela tiden påverkat sexualundervisningens utveckling.

---

⁴⁹ Jarlbro, G. 2004 s.88

⁵⁰ Skolutveckling. 2005 s.26

⁵¹ Bäckman, M. 2006. s50

⁵² Skolutveckling. 2005. s.26

⁵³ Bäckman, M. 2006. s 50

1700-talet

Tittar man tillbaka på 1600-talet så var det då straffbart med utomäktenskaplig sexualitet, sex var någonting som främst skulle användas till fortplantning. Men under 1700-talet började man se med mildare ögon på sexualitet, det fanns en annan öppenhet då lagen endast krävde att man skulle vara i ett äktenskap för att få ha sexuellt umgänge⁵⁴. Carl Von Linné var en av de stora förespråkarna för att sex och fortplantning under denna tid och han ansåg att det var något gott i sig och dessutom ett ”påbud från Gud”⁵⁵. Han beskrev till exempel sexuallivet som ”en förnöjelse mellan både mannen och kvinnan som innehåller både lust, nöje och nytta” för att skapa människor till Guds avbild⁵⁶. Linné beskriver i en av sina föreläsningar bland annat om hur ”pungen drar sig samman och penis blir styv” och att ”kvinnan blir upphetsad och våt och beredd att ta emot den resande gästen”⁵⁷. Några år senare skulle en beskrivning som denna anses som alldeles för frispråkig och kunna leda till ”osund sexuell retning”⁵⁸.

1800-talet

Under 1800-talet kom den Viktorianska moraliserande synen på sexualiteten⁵⁹. Det växte då fram en ny diskussion bland samhällsdebattörer och läkare att man med hjälp av ”måttfullhet och självkontroll” som ideal skulle kontrollera sexualiteten⁶⁰. På detta vis skulle mänskligheten få självkontroll och anständighet⁶¹. Om kyrkans reglering tidigare inriktade sig på att umgänge först skulle ske mellan äkta makar, eller i alla fall trolovade, så blev de nu ännu mer privata och närgångna. Genom den medicinska vetenskapens inflytande skulle dåtidens läkare inte bara bevaka samlivets former utan även försöka reglera hur akten utfördes. Genom att prata om sexualiteten i medicinska termer skulle man få varje individ att ta ansvar för sin måttfullhet⁶². Denna självbehärskning krävdes utav båda könen, men framförallt den kvinnliga sexualiteten uppmärksammades eftersom det rådande kyskhetsidealet misstänkliggjorde nästan allt som uttryck för erotisk lust och åtrå⁶³. Det fanns dock enskilda läkare som protesterade mot denna negativa hållning gentemot sexualitet som

---

⁵⁴ Bäckman, M. 2006. s. 52

⁵⁵ Skolutveckling. 2005. s.26

⁵⁶ Johannisson, J. 2008 s.8 & Skolverket. 2005. s.26

⁵⁷ Skolutveckling. 2005. s.27

⁵⁸ Skolutveckling. 2005. s.27

⁵⁹ Johannisson, J. 2008 s.8

⁶⁰ Bäckman, M. 2006. s.52

⁶¹ Johannisson, J. 2008 s.8

⁶² Bäckman, M. 2006. s.52

⁶³ Bäckman, M. 2006. s.52

inte var reproduktiv utan endast för njutning. De ansåg att man inte skulle ge människor rätt till sexualitetens lustfyllda sidor. Dessa motsägelser gjorde att sexualiteten blev en politisk fråga, slagord som ”den fria kärleken” riktades mot den konservativa staten och regeringen⁶⁴.

Vissa sexuella beteenden kunde samhället ha overseende med under denna tid men onanins skadeverkningar skulle regleras. Ett led i detta var att kraven på sexualupplysning blev akuta eftersom unga ansågs gå under i sjukdomar orsakade av onanin⁶⁵. I ett referat från ett möte mellan läkare och gymnastiklärare den 8 april 1865 beskrivs onanin som en last och ovana som är vanligast i åldern 10-17 år, men kan även förekomma i andra åldrar och i alla samhällsklasser. Den orsakas till exempel av kamratpåverkan, ”osedlig lektyr”, ”osedligt tal” eller för lite mat under skoldagen⁶⁶. För att försöka förhindra onani rekommenderades övervakning, gymnastik, fosterlandskärlek och religiositet. Detta engagemang från läkare, lärare, präster och föräldrar för att försöka kontrollera onanin kan sägas vara en slags dåtida sexualupplysning. Att se på onani som någonting farligt och mot naturens ordning var något som startade under upplysningstiden tidigt 1700-tal, men som levde kvar under århundraden genom att läkare fick sjuka patienter att erkänna att de onanerat. På så vis kunde sjukdomar förklaras genom patientens ”lastbarhet”⁶⁷.

1900-talet

1900-talet präglades av en ambivalens kring sexualupplysningen, man ansåg dels att unga behövde kunskap men att man inte skulle prata för mycket om sex- och samlevnad eftersom det kunde uppfattas som en uppmaning till att ha sex. Detta sätt att se på sexualundervisningen är någonting som i vissa fall lever kvar än idag, främst i andra länder⁶⁸.

Under 1900-talets första del var de främsta pionjärerna, när det gällde att upplysa folket om sex och samlevnad, kvinnliga läkare. Redan 1921 utövades någon form av sexualundervisning på många av flickskolorna runt om i Sverige. Den kallades då för sexualhygien och syftet var främst att varna för ett ”för tidigt väckt sexualliv”, samtidigt som man gav kunskap om kroppsutveckling vid puberteten, fortplantning, fosterutveckling och hur spridningen av

---

⁶⁴ Bäckman, M. 2006. s.52-53

⁶⁵ Skolutveckling. 2005. s28

⁶⁶ Skolutveckling. 2005. s28

⁶⁷ Skolutveckling. 2005. s28

⁶⁸ Skolutveckling. 2005. s28-29

könssjukdomar⁶⁹. Kunskapen skulle stå i centrum men även det bakomliggande moraliska förhållningssättet skulle implementeras. Anledningen till att man främst riktade sexualundervisningen till flickor var dels för att man ansåg att de behövde kunskapen för att skydda sig mot männen, kunna stå emot deras drift. Men man ansåg även att kvinnan hade en mindre stark sexuell drift som gjorde att de lättare kunde ta emot undervisningen utan att ”väckas sexuellt”⁷⁰. Man skulle helt enkelt inte ”väcka en björn som sov” hos pojkarna. I den begränsade litteratur som finns på området från 1900- talets början är ett genomgående tema i handlingen just detta hur kvinnor skulle förhålla sig till mannens begär. Enligt den undersökning som regeringen gjorde år 1999-2000 av skolors sex- och samlevnadsundervisning visas det att denna tendens håller i sig, undervisningen riktar sig än idag främst till flickor⁷¹.

En vändpunkt i hur man såg på sexualitet kom under 1920- talet då en sexuell frigörelse innefattades och ”idén om sexualitet för njutnings skull gör sitt intåg i det Svenska folkhemmet”⁷². Under denna tid blev det allt vanligare med sex innan äktenskapet och även åldern för sexualdebuten sjönk. Skräcken för onani började försvinna under 1930- talet och man såg det mer och mer som ett vanligt och ofarligt beteende. Trots denna frigörelse så innehöll sexualkunskapen fortfarande anatomiska faktakunskaper med en moraliserande underton. Under 1940 -talet kom den första handledningen för sexualundervisningen, i denna stod det väldigt detaljerat vad lärarna skulle säga, eller framför allt vad som inte skulle sägas. De centrala delarna innehöll främst sexuell avhållsamhet, reproduktion och hälsa⁷³. Synen på vad som skulle innefatta sexualundervisningen var inte anpassad till hur folket levde i verkligheten. Det var under 40-talet många som kritiserade denna handledning och krävde mer realistisk sexualundervisning. År 1949 kom en ny mer liberal handledning för högre skolor där det fanns en större förståelse för att sexualiteten innebar mer än bara fortplantning.

RFSU

1933 bildade några av de radikala läkarna, tillsammans med journalisten Elise Ottesen-Jensen (Ottar) Riksförbundet för sexuell upplysning (RFSU). En av de centrala anledningarna till att förbundet bildades var att kritisera den dåvarande preventivmedelslagen och under denna tid

---

⁶⁹ Bäckman, M. 2006. s53 & Skolutveckling. 2005. s29-30

⁷⁰ Skolutveckling. 2005. s 29

⁷¹ Bäckman, M. 2006. s53

⁷² Skolutveckling. 2005. s. 30

⁷³ Skolutveckling. 2005. s. 31

var de även av de starkaste förkämparna för att införa sexualundervisning i skolan⁷⁴. Man kan bland annat se det i ett av de första nedskrivna målen RFSU hade; ”Införande av sexualundervisning vid alla landets skolor, seminarier och universitet”⁷⁵. Ottar skrev även boken ”*Människor i nöd*” som kom ut 1932 där hon starkt förespråkade slopandet av ”könslagarna” som innebar; ”rätt att informera om preventivmedel”, ”rätt till sexualundervisning” och ”rätt för kvinnan att bestämma om abort”⁷⁶.

Sexualundervisningen kommer in i skolan

Efter mycket påtryckningar från både kvinnoförbund, enskilda personer, politiker samt RFSU så beslutade 1942 riksdagen att sexualundervisning skulle bli ett frivilligt inslag i skolan. Tre år senare hålls den första lärarledda sexualundervisningen och 1955 blir Sverige det första landet i världen att införa obligatorisk sexualundervisning i skolan⁷⁷. Redan året efter kom en ny handledning, utgiven av Kungl. Skolöverstyrelsen, som skulle gälla för alla skolformer: ”Handledning i sexualundervisning”, som i stort sett byggde på den handledning från 1945 som redan då var hårt kritiserad som omodern⁷⁸. Även denna handledning tog avstånd från att sexualitet skulle handla om något annat än äktenskap och reproduktion⁷⁹.

Under denna tid fanns det återigen en stark tilltro till kunskapens förmåga att förändra människors vanor och beteenden. Man ville med hjälp av information få bort den allmänna okunskapen, sexualundervisningen skulle på så vis fungera som ett slags preventivmedel. Denna information skulle ske med största försiktighet gentemot föräldrarna eftersom de senaste decenniernas debatter fortfarande i viss mån levde kvar – föräldrars ängslan mot att gå in på detta privata område och ”väcka” barnets sexuella sida. Därför framhävdes att syftet med undervisningen var att skydda unga från sexualitetens negativa sidor⁸⁰. Undervisningen skulle vara saklig och inte utmana ungdomarnas ”naturliga blyghet” som skulle skydda dem ifrån att inte göra något de inte var mogna för⁸¹. Lärarna skulle ge en informativ sexualundervisning men den fick inte vara för detaljerad, varje ord skulle vägas⁸². Genom denna nya handledning blev sexualundervisningen obligatorisk och detta gällde även för syn- och hörselskadade

---

⁷⁴ Bäckman, M. 2006. s.53 & RFSU. Kondomens historia

⁷⁵ Bäckman, M. 2006. s.53

⁷⁶ Skolutveckling. 2005. s.30

⁷⁷ Bäckman, M. 2006. s.54

⁷⁸ Skolutveckling. 2005. s.35

⁷⁹ Skolutveckling. 2005. s.36

⁸⁰ Skolutveckling. 2005. s.36

⁸¹ Ottar. nr3. 2008 s.24

⁸² Ottar. nr3. 2008 s.24

ungdomar och för elever i ”hjälpklasser”. Undervisningen skulle även ges i skolans alla stadier, från skolans början, vilket ansågs väldigt radikalt även då⁸³.

Under 1970-talet skapades en ny mer liberal syn på sexualupplysningen i Sverige, mycket på grund av den diskussion som hölls i media i och med den nya lagen om fri abort som kom 1975⁸⁴. Regeringen blev rädd att antalet aborter skulle öka i och med den nya lagen och gav Socialstyrelsen medel för att bygga upp ett abortförebyggande arbete under fem år.

Arbetsnamnet för detta blev *sex- och samlevnad* och de första ungdomsmottagningarna började ta form⁸⁵. Sexualupplysningen gick nu allt mer ut på att handla om frågor rörande könsroller, unga kvinnors sociala situation, jämställdhet och sexuell medvetenhet⁸⁶. 1977 kom en ny handledning i samlevnadsundervisning från Skolöverstyrelsen, denna var mer anpassad till att stödja ungas utveckling och var inte så moraliserande i deras sätt att leva. Man accepterade mer att unga hade ett sexuellt liv även om det inte var inom äktenskapet⁸⁷. Tidigare hade sexualundervisningen en ”förmedlande karaktär” där rollerna var tydliga, skolan var sändare och eleverna mottagare. Undervisningen präglades nu av att vara upplysande där samtal och diskussioner sågs som det ideala för påverkan⁸⁸. Det heteronorma tankesättet med mamma, pappa, barn genomsyrade undervisningen, homosexualitet sågs mer som ett specialfall utanför familjebildandet⁸⁹. Under 70-talets frisinnade syn på sexualitet slutade man även att smyga med preventivmedelsreklam, man gjorde den istället stor och färgglad⁹⁰.

Mycket har hänt med sexualkunskapen, från att ha varit saklig om hur barn blir till, behandlar den idag – i alla fall där den fungerar väl – mer om barns och ungdomars tankar, känslor och kärlek men även kroppsutveckling, kön, onani med mera⁹¹. Sexualundervisningen gick inte förr och går inte heller idag att jämföras med att undervisa i något annat ämne. Det krävs en kunskap och en fungerande arbetsplan men förutom rena faktakunskaper behöver undervisande lärare även få en kunskap i att föra samtal som rör sex och samlevnad⁹². Denna

---

⁸³ Skolutveckling. 2005. s.36

⁸⁴ RFSU. Första abortlagen snäv och förnedrande.

⁸⁵ Skolverket. 2005. s.40

⁸⁶ Skolverket. 2005. s.40

⁸⁷ Skolverket. 2005. s.41

⁸⁸ Bäckman, M. 2006. s.59

⁸⁹ Skolverket. 2005. s.43

⁹⁰ Ottar. nr.2 2008 s.7

⁹¹ Ottar. nr3, 2008 s24

⁹² Lärarnas tidning. nr17. 2008 s.24

kunskap kan i sin tur ge en trygghet och ett lugn för den undervisande läraren. Eftersom lärarutbildningen inte förser de blivande lärarna med någon sex- och samlevnadsundervisning hamnar en stor tilltro till RFSU och Lafa (Landstinget förebygger aids) att de ska undervisa i skolor runt om i Sverige och samtidigt utbilda lärare⁹³. Men RFSU menar att det varken finns pengar eller personal för dem att klara av detta själv. Deras organisation och andra experter ska egentligen fungera som ett komplement till skolornas egen undervisning⁹⁴.

Barn som asexuella varelser som ska skyddas

Att tala om barn och sexualitet i samma mening och sammanhang har varit oerhört laddat historiskt och är så många gånger än idag. Diskussionerna har gått från förra sekelskiftets regleringar och moraliseringar till det frigjorda 60-talet och pedofilskräck. Barns sexualitet är alltså starkt ihopkopplat med vuxenvärldens syn på barn – hur vi möter deras frågor och respekterar deras gränser⁹⁵.

Det finns en stark vilja hos många människor att se barndomen som en oskuldsfull tid och barnet som asexuellt. Många vuxna tycker dessutom att det är svårt att prata sexualitet med barn på grund av genans och okunnighet, att inte veta hur man ska säga har även stor betydelse⁹⁶. Samtidigt lever vi i en tid och i en kultur där sex är allt mer närvarande, från löpsedlar om hur du uppnår flest orgasmer till filmer och musik där sex säljer⁹⁷. Även barnen lever i denna värld och hör och ser dessa intryck som kan vara svåra att hantera. Framför allt för unga som försöker hitta och forma sin identitet är det viktigt att det finns vuxna som kan informera om sexualitet och hur verkligheten egentligen ser ut. På så vis kan unga lära sig om ansvar, känslor, kärlek med mera⁹⁸.

En annan diskussion som kan komma upp är om barn kan ta skada av ett budskap med sexuellt innehåll⁹⁹? Att barn skulle missuppfatta eller rent av inte förstå är en självklar risk, men detta blir bara ännu ett skäl till att ha öppna dialoger med barnen om sex- och samlevnad för att på så vis undanröja missförstånd. Det är även viktigt att vara medveten om hur och vad man som vuxen tar upp med barnet, att tänka på att bilder, texter och tal om sexualitet i någon

---

⁹³ RFSU. Ingen kan ersätta skolans betydelse.

⁹⁴ RFSU. Ingen kan ersätta skolans betydelse.

⁹⁵ Ottar. nr3. 2008 s.23-25

⁹⁶ Ottar. nr3. 2008 s 23

⁹⁷ Heberlein, A. 2004 s9-13

⁹⁸ Heberlein, A. 2004 s13

⁹⁹ Ottar. nr3. 2008 s.24

mening formar barnets syn på sexualitet och kön¹⁰⁰. Att beskrivningar av sexuellt våld kan skrämja och skada barn är en självklarhet för många, men RFSU menar att i övrigt lär inte barnet skadas av information om sexualitet så länge det är på barnets nivå och villkor, inte vuxenvärldens¹⁰¹. Som vuxen måste man vara öppen och se att barns intresse för sex, utforska sig själv och ibland även andra är ett led i dess utveckling och inte döma dem.

Ytterligare en diskussion i denna fråga handlar om viljan att skydda barn från att skadas och kränkas har lett till att barnen avsexualiserats¹⁰². Genom media kan vi allt oftare höra att det rapporteras om sexbrott. Genom att samhället de senaste trettio åren fått mer insikt om sexuella övergrepp har även rädslan för att sexualisera barnet, och därigenom kanske bana en väg för övergrepp, infunnit sig bland vuxna¹⁰³. Under det liberala 70 -talet skulle även barns behov av pedagogik och lek lyftas fram. Detta ledde även till ett intresse för barns sexualitet och det kom allt mer sexualupplysnings litteratur för barn. Samtidigt kom litteratur som psykiatern Lars Ullerstams bok ”De erotiska minoriteterna” (1964), där han menade att barn som blivit utsatta för sexuella närmanden inte tog någon större skada. Det var istället mödrarnas hysteriska reaktion som gjorde händelsen traumatisk¹⁰⁴. Under 1980- 90-talet diskuterades och kritiserades detta synsätt vilket medförde att lagstiftningen reviderades.

Mogen

Ordet mogen använder vi vuxna många gånger för att förklara när barn och unga är redo att prata om och att ha sex. Vad innebär då att vara mogen nog, mogen nog enligt vem? Är det lagen, föräldrarna eller åldern som bestämmer när man är mogen nog? Gisela Helmius som är barnmorska, docent i sociologi, föreläsare och författare till böckerna ”*Mogen nog för sex?!?*” (1990) och ”*Manus för mognad – om kärlek, sexualitet och socialisation i ungdomsåren*” (2000) menar att vuxna använder sig av ordet mogen för att dra en gräns och därigenom indirekt säga att det är för tidigt för att ha sex¹⁰⁵. På detta vis lägger vuxna över ansvaret på ungdomarna själva att försöka definiera vad det innebär att vara *mogen* och redo för att ha sex¹⁰⁶. Helmius anser att samhället bör försöka erkänna att sexualiteten finns och att det är någonting alla har med sig från födseln, istället för att försöka dämpa och begränsa den som

---

¹⁰⁰ Ottar. nr3. 2008 s.24

¹⁰¹ Ottar. nr3. 2008 s.25

¹⁰² Ottar. nr3. 2008 s.23

¹⁰³ Ottar. nr3. 2008 s.23

¹⁰⁴ Ottar. nr3. 2008 s.25

¹⁰⁵ Ottar. nr3. 2008 s.11

¹⁰⁶ Ottar. nr3. 2008 s.11

så många gånger tidigare¹⁰⁷. Förr skulle samhället skydda människor mot sexualitet genom att knyta den till äktenskapet, idag år 2008 när vi lever i den ”fria världen” så knyter vuxenvärlden och samhället sexualitet till en fråga om mognad¹⁰⁸. Det blir ett slags inträde i vuxenvärlden, vilket i sin tur har genererat ett fokus på de ”unga debutanterna”. Detta fokus gör indirekt att de ungdomar som väljer att vänta med sex blir ”konstiga” och denna stämpel kan väl få unga om något att inte tänka på när de egentligen känner sig mogna nog för sex menar Helmius¹⁰⁹.

Skollagen, läroplanen och kursplaner

De senaste årens reformarbete inom skollagstiftningens område har främst varit för att minska den statliga detaljstyrningen av hur skolhuvudmännen, främst kommunerna, utformar och driver sin verksamhet¹¹⁰. Syftet med denna omläggning av skolans styrsystem är att mycket av det som tidigare var centralt reglerat, in i minsta detalj, numera ska bestämmas lokalt¹¹¹. Detta nya styrsystem ger skolan och dess personal rätt att påverka och bestämma i högre utsträckning än förr, vilket även förutsätter ett större ansvar och en kunskap om de mål och ramar som gäller för skolverksamheten. Riksdagen, regeringen och Skolverket har fastlagt dessa mål och ramar i författningar som skollagen, läroplanen (Lpo -94) och kursplaner¹¹².

I skollagen står det om de allmänna föreskrifter, skolans värdegrund, för barn och ungas utbildning. Dessa föreskrifter är så pass generella att de passar in i alla ämnen och delar av skolans verksamhet. De tar exempelvis upp vikten av en likvärdig utbildning inom varje skolform oavsett var i landet skolan ligger och att *”utbildningen skall ge eleverna kunskaper och färdigheter samt, i samarbete med hemmen, främja deras harmoniska utveckling till ansvarskännande människor och samhällsmedlemmar”*¹¹³. Skollagen beskriver även att verksamheten i skolan skall utformas i överrensstämmelse med samhällets grundläggande värderingar. Alla som arbetar inom skolans verksamhet ska även respektera varje människas egenvärde, vår gemensamma omgivning och främja jämställdhet mellan könen¹¹⁴.

---

¹⁰⁷ Ottar. nr3. 2008 s.11

¹⁰⁸ Ottar. nr3. 2008 s.11-12

¹⁰⁹ Ottar. nr3. 2008 s.12

¹¹⁰ Werner.L. 2007 s.7

¹¹¹ Werner.L. 2007 s.7

¹¹² Werner.L. 2007 s.7

¹¹³ Werner.L. 2007 s.13

¹¹⁴ Werner.L. 2007 s.13

Läroplanens struktur och inriktning består i huvudsak av skolans mål och riktlinjer när det gäller de normer och värden som ska ges en framträdande plats i skolans verksamhet. I läroplanen från år 1994 (Lpo -94) är föreskrifterna om skolans värdegrund och uppdrag tydligare även om de fortfarande i många fall kan upplevas som allmänna. Sex- och samlevnadsämnet tas exempelvis inte upp nämnvärt, utan målen lyder exempelvis; *”Skolan skall aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter”* samt att *”skolan har i uppdrag att överföra grundläggande värden och främja elevernas lärande för att därigenom förbereda dem för att leva och verka i samhället”*¹¹⁵. Den kvalitetsgranskning som gjordes 1999 av skolverket på begäran av regeringen visade på svaga målformuleringar och riktlinjer när det gällde sex- och samlevnadsundervisningen¹¹⁶. Här påpekades det även att rektorn har det yttersta ansvaret för att undervisningen i olika ämnesövergripande kunskapsområden, såsom sex och samlevnad, samordnas så att eleverna får möjlighet att uppfatta större kunskapsområden som en helhet¹¹⁷.

Ansvar?

Vems ansvar är det då att barn och unga får den kunskap om sex- och samlevnad som de har rätt till och behöver? Vilka krav kan vi ställa på skolan, vilka förväntningar finns egentligen – är de rimliga? Är det något som forskningen är eniga om, så är det att sex- och samlevnadsundervisningen är otroligt viktig, och att den bör vara återkommande under en längre tid för att få bäst resultat¹¹⁸. För även om föräldrar har ett ansvar och i många fall säkert har en bra relation med sina barn så finns det många unga som inte vill ta upp frågor om sex och relationer med sina föräldrar. Till exempel om föräldrarna sagt att homosexuella är äckliga så kan det bli väldigt svårt för barnet att prata om sin homosexualitet med föräldrarna. Detta gör det oerhört viktigt att det finns andra vuxna i barn och ungas liv som de kan vända sig mot. Skolan får här en viktig roll eftersom barn och unga många gånger vistas mer i skolan än hemma. Enligt RFSU’s undersökningar lär sig ungdomar att prata om sex- och samlevnad främst i skolan¹¹⁹. Vilket gör det ännu mer angeläget att sex- och samlevnadsämnet blir ett ämne med en likvärdig och säkerhetsställd kvalitet för alla elever, på alla skolor i hela landet¹²⁰.

---

¹¹⁵ Werner, L. 2007 s.61

¹¹⁶ Andersson, P. 1999. s.52

¹¹⁷ Werner, L. 2007 s.76

¹¹⁸ RFSU. Ingen kan ersätta skolans betydelse.

¹¹⁹ RFSU. Stå vid ditt ord, Jan Björklund.

¹²⁰ RFSU. Stå vid ditt ord, Jan Björklund.

Sexuellt överförbara sjukdomar

Genom att unga får en ökad kunskap och kännedom om sin kropp och dess funktion så ökar även medvetenheten om vikten av ett personligt ansvarstagande när det gäller att skydda sig mot graviditet och sexuellt överförbara sjukdomar¹²¹. En statistik från smittskyddsinstitutet visar på att antalet smittade av sexuellt överförbara sjukdomar har minskat något under 2008, trots detta så är siffrorna fortfarande det dubbla mot för tio år sedan¹²². Annan statistik visar dock på att antalet klamydia fall och aborter ökar, samt att sannolikheten att möta en hivsmittad person aldrig har varit så stor som nu¹²³. En anledning till att dessa siffror ökat är att unga idag har fler samlagspartners än förr¹²⁴. Enligt Lafa's ungdomsbarometer använder dessutom endast tre av tio ungdomar i åldern 15-24 alltid kondom¹²⁵. De ungdomar som använder kondom beskriver sig ofta som ambitiösa, kunniga, pålästa och sunda enligt Lafa¹²⁶. I Lafa's undersökning kan man även läsa att ungdomar får sin huvudsakliga information om sexuellt överförbara infektioner och preventivmedel från skolan, på andra plats kommer ungdomsmottagningen, media och Internet. Skolans information och Internet visade sig vara viktigast för killar och ungdomsmottagningen viktigast för tjejer¹²⁷.

Framtiden, vad gör man för att förändra idag?

Integrations- och jämställdhetsministern Nyamko Sabuni (fp) berättar i RFSU's tidning Ottar nr.3 att regeringen nyligen beslutat att ge Myndigheten för skolutveckling i uppdrag att innan 2010 erbjuda personalen i grund- och gymnasieskolan fortbildning i sex- och samlevnadsundervisningen. Syftet med uppdraget är framförallt att främja jämställdhet. ”Fortbildningen ska ha en bred ansats där utgångspunkten är varje flickas och pojkes rätt till kroppslig och sexuell integritet med respekt för varje människas egenvärde”¹²⁸. Genom denna fortbildning ska lärare och annan skolpersonal få verktyg för att främja dialog och etisk reflektion kring sex- och samlevnadsfrågor. De ska även få konkreta arbetsmetoder för hur de ska kunna arbeta med olika frågeställningar, oavsett hur komplexa de kan verka¹²⁹. Skolan är ett naturligt ställe att börja en utveckling och ett arbete för att utveckla unga till demokratiska

---

¹²¹ Biltmark, I. 2007

¹²² Smittskyddsinstitutet

¹²³ Bråkenhielm, C. 2008

¹²⁴ Forsberg, M. 2000 s.83

¹²⁵ Asp, A. 2008

¹²⁶ Asp, A. 2008

¹²⁷ Asp, A. 2008

¹²⁸ Ottar. nr3. 2008 s.17

¹²⁹ Ottar. nr3. 2008 s.17

medborgare och individer. Men Nyamko Sabuni menar även att myndigheter, organisationer och enskilda individer måste ta sitt ansvar för att arbetet ska bli effektivt och framgångsrikt. Hon använder sig även av ett afrikanskt ordspråk – ”*Det krävs en hel by för att fostra ett barn*”¹³⁰.

Metod och material

Förundersökning:

Under arbetets början gick det mycket tid åt att leta relevant material. Det finns i dagsläget inte så mycket forskning kring ämnet; sex- och samlevnadsundervisning i Sverige, och framförallt inte rörande mellanstadieundervisning. Genom Internet och Stockholms biblioteks sökmotorer fann jag en del litteratur som berörde ämnet. Många av de undersökningar och forskning som gjorts har dock inriktat sig på äldre barn och ungdomar, främst högstadie- och gymnasieungdomar. Med anledning av detta vände jag mig till Internet där jag hittade reportage, motioner till regeringen och andra publikationer. Rfsu's hemsida upplevde jag som mycket informativ och där hittade jag många användbara länkar bland annat till Lafa (Landstinget förebygger aids). Mycket av Lafa's information vänder sig till högstadie- och gymnasieskolor, men de har viss information om mellanstadiet och framförallt har de en lektions guide i sex- och samlevnad för mellanstadiet som skolor kan köpa in.

Undersökningsgruppen:

När jag skulle genomföra min undersökning valde jag att vända mig till en skola i Stockholms söderförort. Skolan är en skola F-6 grund- och särskola med ca 300 elever med skiftande kulturell bakgrund. Bland skolans mål och visioner kan man läsa att de strävar efter en miljö som präglas av tilltro, öppenhet, ömsesidig respekt och förståelse för att människor är olika, och har olika behov. De vill att alla på skolan ska känna sig delaktiga och kunna påverka sin arbetsmiljö, och att vuxna och elever tar ett ansvar för överrensomna beslut, mål och resultat. Men denna bakgrundskunskap ville jag se om och i så fall hur skolan, då framförallt mellanstadielärarna, arbetade med sex- och samlevnadsfrågor.

Efter att ha funnit mycket information på RFSU's hemsida så valde jag att även ta kontakt med Hans Olsson, som är före detta lärare och numera projektledare med ansvar för skolfrågor på

---

¹³⁰ Ottar. nr3. 2008 s.17

RFSU, för en intervju. Jag kontaktade även Lis-Marie Kanon på Lafa för att även där få tid till en intervju. Min tanke var att se vad de två organisationerna hade för syn på hur Stockholms mellanstadieskolor arbetade med sex- och samlevnadsfrågor och på så vis kunna jämföra deras åsikter med informanternas åsikter på den undersökta skolan.

Samla information:

På skolan arbetar sex stycken klasslärare i mellanstadiet, två i varje årskurs. Min tanke var att göra intervjuer med majoriteten av alla mellanstadielärare på skolan. Men eftersom terminen började gå mot sitt slut och alla lärare var väldigt upptagna beslutade jag mig för att skicka frågorna per mail, i enkät form. Som Patel & Davidsson tar upp bygger både intervjuer och enkäter på den svarande individens välvilja att svara på dessa frågor. Därför var jag noga med att bifoga ett brev, *missivet*, där jag informerade om varför jag gör undersökningen, frågeställningar och jag försökte samtidigt motivera personen att svara på mina frågor. Jag förklarade här även att informanternas namn ej skulle skrivas ut i undersökningen. Detta på grund av att jag ej anser det vara relevant för undersökningen, de benämns istället som ”Lärare 1,2 och 3”.

Till de två intervjuer med RFSU och Lafa förberedde jag olika frågor som jag ville ta upp under intervjuerna, frågorna var öppna med stort svarsutrymme för informanten¹³¹. Jag hade här även i tanke att intervjun kanske skulle te sig så att jag ej skulle behöva ställa alla frågor.

Genomförande:

Min första kontakt med skolan angående denna undersökning var med Biträdande rektor. Eftersom skolans rektor var på semester vid tillfället svarade han på mitt mail där jag förklarade mitt syfte och min frågeställning i undersökningen. Med hjälp från skolans skolesekreterare kom jag därefter i kontakt med mellanstadielärarna som fick ta del av enkäten. Eftersom lärarna på skolan vid tillfället för undersökningen var upptagna av fortbildningar och att avsluta höstterminens kurser med eleverna så fick jag ring och maila påminnelser. Svaren jag fick var av något blandad karaktär, några hade långa väluttömmande svar med mycket information medans andra var mer kortfattade. Detta trots att jag medvetet formulerat öppna frågor som var svåra att svara ja och nej på.

---

¹³¹ Patel, R & Davidsson, B. 2003 s.72

Både Hans Olsson (RFSU) och Lis-Marie Kanon (Lafa) kontaktades via mail där jag förklarade mitt syfte och min frågeställning för undersökningen, varför jag gärna skulle vilja ta del av deras erfarenheter och kunskap och att jag hoppades på att få en tid för intervju. Bara efter ett par dagar fick jag svar från Hans Olsson och vi lyckades efter några mail och telefonsamtal hitta en tid för intervju. Intervjun ägde rum på RFSU's kontor på medborgarplatsen i Stockholm den 1 december 2008 och varade ungefär i en och en halv timme. De frågor som jag förberett under intervjun mer som en mall för vilka ämnen jag ville föra in samtalet på. Intervjun hade alltså en låg grad av standardisering, där frågorna formulerades under intervjuns gång¹³². Intervjun blev närmare i ett samtal om och kring de olika huvudpunkterna jag valt att ta upp.

Bortfall:

Utfallet av mina enkäter blev till slut att tre lärare svarade på mina enkätfrågor det ”externa bortfallet” blev därmed att hälften av de tillfrågade ej svarade på enkäten¹³³. Anledningen till detta höga bortfall anser jag vara tidsbrist dels från min men även från de tillfrågade lärarnas sida. Jag måste även ta i beaktning att sex- och samlevnadsämnet är väldigt personligt och intimt och kan därför vara besvärligt att tala om för vissa människor.

Lafa meddelade att de ej hade tid för en intervju men att information och broschyrer fanns att hämta och beställa på deras hemsida. Denna information beställde jag och fick den postad till mig kort därefter.

---

¹³² Patel, R & Davidsson, B. 2003 s.72

¹³³ Patel, R & Davidsson, B. 2003 s.132

Analys och resultatredovisning

Jag har valt att dela upp undersökningsresultaten i tre huvudkategorier med tillhörande underkategorier för att på detta vis göra informanternas svar, analys och det teoretiska problemområdet mer överskådligt. Tabell 1 förtydligar uppdelningen och resultatet presenteras senare under varje rubrik.

Tabell 1: Huvudkategorier och underkategorier

Riktlinjer från staten och skolan	<ul style="list-style-type: none"> • Rektorns roll • Kursplaner och mål • Vilka ämnesområden tas upp? • utvärdering
Metoder	<ul style="list-style-type: none"> • Trygghet • Diskussioner • Pojk- och flickgrupper • Mognad
Baskunskaper och personlighet	<ul style="list-style-type: none"> • Vitigt med baskunskaper • Material

Riktlinjer från staten och skolan

Rektorns roll

Det är enligt Läroplanen (Lpo-94) ett av rektorernas åtaganden och ansvar att se till att sex- och samlevnadsundervisningen integreras i flera olika ämnen. Det är alltså upp till varje skola, via rektorn, att visa sitt engagemang och intresse för sex- och samlevnadsundervisningen genom att avsätta tid och resurser på ämnet. På den undersökta skolan har rektorn överlåtit huvudansvaret för sexualundervisningen på skolsköterskan och en klasslärare som tillsammans undervisar i ämnet. Vissa lärare anser att rektorns stöd i sex- och samlevnads frågor och undervisning är svag. Samtidigt påpekas att de själv inte tagit upp ämnet och sina tankar och funderingar med rektorn.

Enligt Hans Olsson, ansvarig för skolfrågor på RFSU, är det viktigt med ett engagemang ifrån rektorerna för att sex- och samlevnadsundervisningen ska få en plats i skolans verksamhet. Om inte lärare känner att de får stöd och uppmuntran ifrån rektorerna, riskerar sex- och samlevnadsämnet att ”falla mellan stolarna”. Där ledningen tar det övergripande ansvaret blir

det även en jämnare kvalitet av undervisningen på hela skolan eftersom lärarna får ett gemensamt synsätt menar Hans Olsson.

Kursplaner och mål

På den undersökta skolan finns det olika kravnivåer för varje årskurs och ämne som skolans lärare gemensamt tagit fram. Bland dessa kravnivåer hittar man ett par mål som handlar om sex- och samlevnadsämnet. De ämnen där det främst tas upp i är biologi-, samhällskunskaps- och religionsmålen;

Biologi:

Mål som eleven skall ha uppnått i slutet av femte skolåret:

- ha insikt om människans fortplantning, födelse, pubertet, åldrande och död,
- ha inblick i och kunna diskutera betydelsen av goda hälsovanor.

Mål som eleven skall ha uppnått i slutet av sjätte skolåret:

- ha kunskaper om sexuallivets biologi, preventivmetoder och befruktning,
- ha inblick i och kunna diskutera betydelsen av motion och goda hälsovanor samt visa respekt för andras ståndpunkter och samlevnadsformer¹³⁴.

Religion:

Mål som eleven skall ha uppnått i slutet av femte skolåret:

- kunna samtala om och göra personliga reflektioner kring livsfrågor utifrån vardagliga situationer eller med hjälp av bilder, sånger och texter från te.x. barn- och ungdomslitteratur,
- kunna samtala om etiska problem och motivera ställningstaganden¹³⁵,

Samhällskunskap:

Mål som eleven skall ha uppnått i slutet av andra skolåret:

- förstå att människors livssituationer se olika ut,

Mål som eleven skall ha uppnått i slutet av femte skolåret:

- känn till förhållanden och olika levnadssätt i samhället och de viktigaste rättigheter och skyldigheter som gäller varje enskild individ,
- ha kännedom om människors livsvillkor i olika kulturer,

---

¹³⁴ Kravnivåer för den undersökta skolan 2008

¹³⁵ Kravnivåer för den undersökta skolan 2008

Mål som eleven skall ha uppnått i slutet av sjätte skolåret:

- känna till grundläggande mänskliga rättigheter och skyldigheter,
- Kunna reflektera över människors villkor och hur dessa skiftar utifrån kön, social och kulturell bakgrund¹³⁶.

Eftersom det inte finns några klara uttalade eller nedskrivna mål eller en kursplan över vad sex- och samlevnadsundervisningen bör innehålla från Skolverket så ligger ansvaret idag på varje enskild skola att formulera sina egna mål i de olika ämnena. Här behöver skolorna lära sig att se på sex- och samlevnadsämnet som ett kunskapsämne där man behöver diskutera mål och syfte med undervisningen. Lärarna behöver kompetens och en fungerande arbetsplan för att kunna utöva en bra undervisning menar Hans Olsson (Rfsu).

Skollagens föreskrifter beskriver vikten av en likvärdig utbildning inom varje skolform och oavsett var i landet skolan ligger¹³⁷. Dessa anvisningar blir svåra att uppfylla i sex- och samlevnadsämnet om det inte finns några nationella anvisningar på vilka mål som skall ha uppnåtts vid varje läsårs slut. Forskningsresultat visar på att sex- och samlevnadsundervisningen varierar både mellan och inom skolor vilket även visar på att skollagen inte uppfylls¹³⁸.

Vilka ämnesområden tas upp?

Den undersökta skolan arbetar utifrån ett hälsofrämjande perspektiv där de vill att eleverna ska förstå att sex är någonting fint och en viktig del av livet. Att det är viktigt att möta elevernas frågor, tankar och attityder kring sex och samlevnad. Eftersom undervisningen främst sker för årskurs sex under en period på vårterminen har man valt att främst inrikta sig på puberteten, känslor och mer generellt kring sex och samliv. I de andra årskurserna tas sex- och samlevnadsämnet upp om det kommer på tal, till exempel under Livskunskapsundervisningen.

Hans Olsson menar att det viktigaste i sex- och samlevnadsundervisningen är att leda samtal och att få eleverna att reflektera. I stället för att försöka ”uppfostra” och tillrättavisa ungdomarna. ”Oavsett om man har en egen uppfattning i frågan så handlar det om att inte

---

¹³⁶ Kravnivåer för den undersökta skolan 2008

¹³⁷ Werner.L. 2007 s.13

¹³⁸ Andersson, P. 1999

överföra sina egna värderingar på eleverna”¹³⁹. Vidare menar Hans Olsson att det är bättre att leda samtalet och på så vis få eleverna att reflektera, för att kunna göra detta behöver lärarna baskunskaper¹⁴⁰.

De ämnen som de undervisande lärarna väljer att belysa och på vilket vis de pratar om ämnet påverkar i sin tur elevernas syn på ämnet. Här återkommer vi dels till Jarlbros teori om vikten av tvåvägskommunikation för ett hälsofrämjande arbete, där lärare har en vilja att påverka eleven, men även till Butlers tankar om den heterosexuella matrisen¹⁴¹. Det är inte bara lärare som har en vilja att påverka unga utan även samhällets normer. Från födseln delar samhället in människan i två grupper beroende på kön. Sen förväntas individerna vara och bete sig på ett visst sätt, psykologiskt och biologiskt¹⁴². Människan förväntas ”iscensätta” genus genom att rätta sig efter samhälleliga normer över vad som är ”rätt” feminint- respektive maskulint beteende. För att skolan skall uppnå läroplanens mål om att motverka traditionella könsmönster krävs det att rektorer och lärare vågar ifrågasätta och problematisera bland annat hur den heterosexuella matrisen framställs i skolan och hur den därigenom formar eleverna.

Bäckman menar att heterosexualiteten ligger som en undertext i skolans sex- och samlevnadsundervisning, men att lärare kan frångå detta genom att utmana heteronormen. Många ungdomar har en normerande föreställning om det ”naturliga” begäret till det motsatta könet. Men genom att använda detta heteronoma synsätt som utgångspunkt, kan lärarna använda elevernas förförståelse i diskussioner om till exempel kön och vilken betydelse kön har, för att på så vis få eleverna att reflektera och ifrågasätta normerna¹⁴³.

Utvärdering

Att följa upp och utvärdera sex- och samlevnadsundervisningen är inget krav ifrån skolledningen utan det är upp till varje enskild lärare om de väljer att göra detta. Den undersökta skolan utvärderar inte sex- och samlevnadsundervisningen i någon större utsträckning utan den hamnar i den allmänna utvärderingen. Men vissa lärare på skolan menar att de gör en egen utvärdering dels av själva undervisningen, men även av vad eleverna tagit till sig.

---

¹³⁹ Lärarnas tidning, nr.17, 2008, s.24

¹⁴⁰ Lärarnas tidning, nr.17, 2008, s.24

¹⁴¹ Jarlbro.G. 2004

¹⁴² Ambjörnsson, F. 2003.

¹⁴³ Bäckman, M.. 2006. s. 18

Enligt den kvalitetsgranskning som skolverket gjorde 1999 var det en brist på dokumentation, utvärdering och uppföljning av sex- och samlevnadsundervisningen på de undersökta skolorna¹⁴⁴. Utvärderingen är viktig för att det ska finnas en möjlighet för skolan och även högre instanser att förbättra undervisningen i sex och samlevnad. Yttersta ansvaret för att detta genomförs har rektorn på varje skola¹⁴⁵

Metoder

Trygghet

Det finns en mängd olika metoder och tillvägagångssätt när det gäller att undervisa i sex- och samlevnad, och eftersom det inte finns någon regel eller ramverk för hur denna undervisning ska gå till så är det upp till varje skola och lärare att avgöra på vilket vis den genomförs på. En viktig punkt enligt lärarna på den undersökta skolan var att man bör försöka börja successivt och få in ämnet ”som en naturlig del av livet”. Att man som lärare och vuxen inte börjar med att prata om sexuella problem, samlag och andra mer tyngre bitar förrän vid senare tillfällen. Att istället börja i lugnare takt genom att prata om känslor, respekt för sig själv och andra, detta gör att eleverna känner sig tryggare i att prata om sex och samlevnad anser informanterna på skolan. Genom att ta det lugnt och ge eleverna trygghet i ämnet så ”kommer massor av sunda och bra frågeställningar upp” enligt informanterna. Ytterligare en del i att skapa denna trygghet är att lärarna måste kunna känna av gruppen, se vilka som är mer eller mindre blyga, intresserade av ämnet så att alla får en chans att delta. Att det finns uttalade regler och förhållningssätt är ännu en annan viktig punkt för att skapa trygghet hos eleverna. Att ha respekt för varandra och inte berätta för andra om vad som har sagts i rummet.

Att prata och undervisa i sex och samlevnad kräver enligt Bäckman ett större mått av säkerhet av läraren. Att han eller hon är trygg i sina kunskaper, lugn och vågar vara öppen vinner eleverna förtroende och vågar själv öppna sig¹⁴⁶. Att till exempel som lärare kunna lyssna på elevernas berättelser om sina intima drömmar, fantasier och förhoppningar är svårt och att kunna ställa följdfrågor utan att förstöra den sköra stämningen är ännu svårare menar Bäckman¹⁴⁷.

---

¹⁴⁴ Andersson, P. 1999

¹⁴⁵ Werner.L. 2007 s.13

¹⁴⁶ Bäckman, 2006, s.33

¹⁴⁷ Bäckman, 2006, s.33

Diskussioner

På den undersökta skolan använder man sig mycket utav diskussionsmetoden, vilket enligt informanterna visat sig vara en lyckad metod eftersom de utgår ifrån elevernas verklighet. Bland annat får eleverna i årskurs sex titta på en film om puberteten som därefter diskuteras i grupper. Lärarna på skolan använder sig även dagligen av den grundläggande pedagogiska verksamheten för att på så vis stärka eleverna och ge dem en trygghet i skolan. Genom denna trygghet föds naturliga diskussioner om olika ämnen, däribland även sex och samlevnad. Lärarna får då en chans att på ett naturligt sätt förmedla till exempel vikten av att ta eget ansvar i relationer och i samhället, öka kunskapen om preventivmedel, könssjukdomar med mera. Även här anser lärarna att det på detta vis skapas ett öppnare klimat gentemot sex- och samlevnadsfrågor och samtalen kring ämnet vid senare tillfällen inte blir lika dramatiserat. Genom diskussioner lär sig eleverna även att lyssna och acceptera andras åsikter och värderingar vilket är värdefullt även i andra ämnen och för den personliga utvecklingen.

Hans Olsson menar att det ibland kan handla om en generationsfråga om vuxna vill ta upp sex- och samlevnadsämnet till diskussion eller inte. Att de inte vill ”trycka på” barn prat om sex. Många gånger kan det vara bra även för vuxna att diskutera frågor kring sex och samlevnad för att tvingas tänka efter hur man tänker och reflekterar kring ämnet. En övning som Hans Olsson har är att i grupp ta upp olika ord förknippade med sex och samlevnad, låta varje individ tänka hur han eller hon ser på ordet, därefter placera det till en ålder då de anser det vara okej att diskutera med barn om ämnet. Orden kan handla både om känslor och om kroppen. Därefter diskuteras var och ens resultat i gruppen, hur tankarna gått och vad man kommit fram till. Det resultat som Hans Olsson sett genom denna övning är att många deltagare ändrat åsikt om i vilken ålder de anser det vara okej att ta upp ämnet, till en lägre än vad de ansåg från början¹⁴⁸.

Dialogen är en vanligt förekommande metod i sex- och samlevnadsundervisningen eftersom lärarna då kan ge eleverna plats att diskutera och reflektera över tankar och fördomar menar Bäckman. Under lektionerna uppmuntras eleverna till samtal både med läraren och med varandra¹⁴⁹. Något som är viktigt är att tänka på i detta undervisningssätt är elevernas

---

¹⁴⁸ Intervju med Hans Olsson

¹⁴⁹ Bäckman, M. 2006 s.30

utsatthet. Som vuxen är det lätt att glömma hur eleverna i klassrummet ständigt tvingas vara och bli någon inför en mängd andra människor både kamrater och lärare¹⁵⁰.

Pojk- och flickgrupper

Undervisningen i sex och samlevnad på den undersökta skolan sker dels i mixade grupper där både flickor och pojkar deltar, men även i mindre grupper där pojkar och flickor är uppdelade. Lärarna tar här hjälp av skolsyster och annan på skolan. Till exempel har några av männen på fritids ansvarat för pojkgrupperna i årskurs sex. Innan uppdelningen får eleverna skriva ner anonyma frågor som skolsyster och de andra vuxna svarar på. Denna metod anser informanterna fungera bra. Viktigt att tänka på under sex- och samlevnadsundervisningen och i diskussionsgrupperna är att tänka på vilket språk man använder. Vilka begrepp använder ungdomarna själv och vet de egentligen vad orden de säger betyder? ”*Trots ett stort ordförråd i årskurs fem och sex är det förvånansvärt få som vet vad det egentligen handlar om*”¹⁵¹.

Bäckman tar upp att det inte är en slump att skolor väljer att poängtera och problematisera skillnader mellan könen. Detta ses i stället som någonting lärare vill få eleverna att reflektera över¹⁵². Eleverna får reflektera över könsordningar, könsidentitet och könsroller men även fundera över sin inställning till homosexualitet, porr, känslor och vänner. Genom denna ”reflexiva träning” menar Bäckman att eleverna många gånger kan se fler likheter mellan könen än vad de trodde fanns från början. Alltså ska dagens skola inte bara förmedla kunskap utan även forma elevens identitet, lära dem att ”hitta sig själva”¹⁵³. Denna tilltro till samtalets och dialogens betydelse kan man se går tillbaka till 1930 – 40-talets folkupplysande arbeten¹⁵⁴.

Enligt Ambjörnssons tolkning av Butler menar hon i stället att idén om ett naturligt kön, bortom sociala och historiska villkor, är en normativ tanke. Den föreskriver regler, inte bara för *hur* man ska vara som man eller kvinna, utan även *att* man ska vara man eller kvinna. Kategorierna man och kvinna existerar inte enligt Butler, utan könen blir först begripliga och får mening i en ”heterosexualiserad förståelseram” där de enda möjliga identiteterna är två

---

¹⁵⁰ Bäckman, M. 2006 s.32

¹⁵¹ Citat: Lärare 1

¹⁵² Bäckman. 2006. s.65-66

¹⁵³ Bäckman. 2006. s.66-67

¹⁵⁴ Bäckman. 2006. s.63

separata och motsatta kön¹⁵⁵. Vidare menar Butler att denna uppdelning av kön bara stärker uppfattningen om den heterosexuella matrisen.

Mognad

På den undersökta skolan har man valt att undervisa i sex och samlevnad främst i femte och sjätte klass, där fokus främst ligger på årskurs sex. I femte klass börjar man prata om hur kroppen ser ut, fortplantningen och vad som händer under puberteten. I sjätte klass har man valt att lägga huvudpunkten kring puberteten, sex och samliv. Majoriteten av informanterna tycker dock att man bör prata om sex och samlevnad mycket tidigare. *”Sex och samlevnad pratar man redan med det lilla barnet på dagis men då på olika nivåer beroende av ålder och förståelse. Det är bra att det finns en ”röd tråd” kring ämnet och att det känns som en naturlig del av livet”*¹⁵⁶. Vidare menar informanterna att eleverna idag växer upp i en sexualiserad kultur där de många gånger har full tillgång till Internet, tidningar, tv och film där mycket handlar om sex. Det barn och ungdomar ser och läser, behöver bemötas utav vuxna som har en mogen och erfaren människas upplevelser och kunskap om sex och samlevnad¹⁵⁷. Grundtanken bland informanterna på den undersökta skolan är alltså att sexualkunskapen är någonting som ska implementeras i undervisningen även i yngre åldrar, men alltid med tanken på att gå långsamt fram och inte trycka på eleverna information utan få det att bli en naturlig del i skolans vardag och undervisning. *Jag tycker det är viktigt att eleverna får bra kunskap kring sin egen kropp och respekt för sig själv och andra så att de senare i livet kan känna sig trygga i sin sexualitet”*¹⁵⁸. *”Att göra sex till något spännande men ofarligt och tryggt. Att det är något som blir bra i sinom tid, men inget att stressa fram eller tvingas ta del av”*¹⁵⁹.

För att skapa en förebyggande verksamhet krävs det kunskap om det som ska förebyggas menar Hans Olsson. Studier/forskning visar på att ju tidigare unga kommer i kontakt med sexualkunskap desto bättre kondomanvändare blir de¹⁶⁰. Men att man får vara lite mer diskret med hur man tar upp ämnet med yngre barn. Samtidigt som vuxna måste vara tydliga i sina svar och inte vara rädda för att ta upp till exempel HBT -frågor i yngre åldrar. Han menar

---

¹⁵⁵ Ambjörnsson. 2003. s.15

¹⁵⁶ Citat: Lärare 1

¹⁵⁷ Lärare 2

¹⁵⁸ Citat: Lärare 1

¹⁵⁹ Citat: Lärare 2

¹⁶⁰ Intervju med Hans Olsson

även att Internet många gånger uppmålas som något farligt men att det i själva verket är en informationskälla även för unga och att sidor om sex inte ramlar över dem om de inte vill¹⁶¹.

Genom att diskutera mognad problematiseras även skapandet av det normala. Enligt Ambjörnsson är begreppet normal tvetydigt och avser både det mest ”vanligt förekommande och det eftersträvansvärda, både det genomsnittliga och ideala”¹⁶². Normalitet är alltså inte bara beskrivande utan fungerar även reglerande¹⁶³. Detta påverkar i sin tur unga i skolan och deras strävan efter att anpassa sig till samhällets norm. Att vara mogen handlar inte bara om när varje individ känner sig mogen, utan även om när vänner, skola och samhälle uppfattar och anser att individen är mogen. Mognadsprocessen kretsar därför även kring tankar och åsikter om – det ofta uttalade kravet på - normalitet¹⁶⁴.

Baskunskaper och material

Viktigt med baskunskaper

Eftersom inte lärarutbildningarna i Sverige har någon obligatorisk sex- och samlevnadsundervisning finns det även få lärare med denna kompetens. De undervisande lärarna behöver alltså någon form av vidareutbildning för att känna sig trygga och kunniga i ämnet. Några av de informanter som inte har denna baskunskap uppger att vissa ämnen inom sex och samlevnad då blir svårare att samtala och diskutera med eleverna om, som till exempel homo- och bisexualitet. Ytterligare en viktig del i sex och samlevnadsundervisningen är att de lärare och andra vuxna som arbetar med ämnet har ett engagemang och ett intresse.

RFSU har länge drivit en kamp för att få sex- och samlevnadsundervisningen och ämnet som ett obligatoriskt ämne på lärarutbildningarna. Detta för att frågor om sex och samlevnad är ständigt återkommande i själva skolmiljön, genom till exempel kläder, ord musik, bilder och filmer¹⁶⁵. Med de rätta baskunskaperna kan lärare handskas lättare med frågor i detta ämne och därmed känna ett större lugn och trygghet menar Hans Olsson¹⁶⁶.

Även Bäckman tar upp bristen på sex- och samlevnadsutbildning bland lärare och menar på att mycket är upp till var och en lärares engagemang att självmant leta information eller ta

---

¹⁶¹ Intervju med Hans Olsson

¹⁶² Ambjörnsson, 2004, s.21

¹⁶³ Ambjörnsson, 2004, s.21

¹⁶⁴ Ambjörnsson, 2004, s.21

¹⁶⁵ Lärarnas tidning nr.17 2008 s.24

¹⁶⁶ Intervju med Hans Olsson

kurser i ämnet. Vidare tar hon upp vikten av att de undervisande lärarna är lyhörda för vad eleverna vill ha för kunskap och hur de verkligen tänker och resonerar kring sex och samlevnad¹⁶⁷.

Material

På den undersökta skolan har man arbetat fram ett koncept som de anser fungera bra, där diskussioner och filmvisning ligger som grund. Det finns dock ingen riktig handledning eller något material att tillgå. Några informanter påpekar att det vid vissa tillfällen hade varit skönt med någon form av information, material eller ramverk för de diskussioner som kan uppstå i mötet med eleverna på skolan.

Hans Olsson menar att om det inte finns något material att tillgå kan det bli svårare för undervisande lärare och annan personal på skolan att undvika det heteronormativa tänkandet i sexualundervisning eller frågor kring ämnet. Han menar att det idag finns bra material att tillgå för skolor och lärare, dels åldersinriktad litteratur men även lektionsunderlag som är riktat till sex- och samlevnadsundervisningen på mellanstadiet¹⁶⁸.

Avslutande diskussion

Sex- och samlevnadsundervisningen har gått en tillsynes utstakad, om än lite krokig, väg fram till 1955 då Sverige blev först i världen med att införa sex- och samlevnad som ett obligatoriskt ämne i skolan. Men vad händer sen? Samhället har genomgått stora förändringar likaså vårt sätt att se på sexualitet, exempelvis så har kopplingen mellan familjebildning och sexualitet suddats ut. Men sex- och samlevnadsundervisningen är fortfarande inte ett obligatoriskt ämne på landets lärarutbildningar, trots att riksdagen redan 1809 diskuterade behovet av att införa ”sexuell pedagogik” på dåtidens lärarutbildning. Idag har enligt undersökningar endast 6 % av lärare haft sex- och samlevnadsämnet i sin utbildning. Samtidigt som inte regeringen gör någonting för att öka kompetensen hos dagens verksamma och kommande lärare så tillsattes en kvalitetsgranskning år 1999 för att kontrollera om sex- och samlevnadsämnet uppfyllde läroplanens mål. Vilka mål kan man undra, för det finns inte många krav eller ramverk för hur undervisningen ska gå till. Undersökningar visar även på att ungdomar lär sig och pratar mest om sex och samlevnad i skolan. Frågan är hur eleverna ska kunna lära sig om inte lärarna kan ämnet? Trots att många skolor formulerar egna

---

¹⁶⁷ Bäckman, 2006, s.40-44

¹⁶⁸ Intervju med Hans Olsson

gemensamma mål så anser jag att det även skulle behövas tydligt formulerade mål för att det ska bli ett ämne med en likvärdig och säkerhetsställd kvalitet för alla elever. Både när det gäller den kunskap lärarna behöver och kunskaper som varje elev ska ha efter undervisning.

När anser lärarna att unga är mogna nog att prata om sex- och samlevnad?

Definitionen av det normala har samtidigt en stark koppling till vad unga anser som moget beteende, i tal, tankesätt och agerande. Frågor om vad som är normalitet och avvikelse infinner sig ständigt i skolans värld. Barn och unga befinner sig i en fas i livet där det är viktigt att inte avvika, att vara ”normal”, samtidigt som identiteten och personligheten ska skapas. De genomgår en övergång från att vara barn till att träda in i vuxenvärlden. Tittar man på ordet normal och dess synonymer; genomsnittlig, ordinär och vanlig, så uppfattas de som något eftersträvansvärt för många, till exempel är det verkligheten för många unga, att försöka smälta in och vara så ”normala” som möjligt. Ungas mognadsprocess är någonting som ständigt måste övervägas bland lärare och annan skolpersonal. Det handlar om att kunna informera barn och unga ”på rätt sätt” genom att bland annat avgränsa, ha tålmod, kunna diskutera känsliga och intima ämnen, samtidigt som det ska finnas en öppenhet gentemot sexualitet för att inte skambelägga eller göra ämnet till någonting annorlunda.

Även lärare kan ha en normerande syn på ungas mognad som till exempel i valet när och om sex- och samlevnadsämnet skall tas upp för eleverna. Här analyserar läraren själv på ett vis elevernas beteende och därmed även viken mognad eleverna av allt att döma kan tänkas ha. När jag själv ser tillbaka på mina kontakter med sex- och samlevnadsämnet i grundskolan så var det många hot och abrupt avslutade lektioner med hänvisningen att vi elever uppenbarligen inte var mogna nog för denna sortens lektion. Anledningarna till att utgången många gånger blev såhär var nog flera, men med den kunskap jag har idag skulle jag dels förklara det som ett väldigt normativt beteende ifrån oss elever. Förväntningarna från både lärare och klasskamrater var att det skulle fnissas och stökas i klassrummet, därmed sattes normen för hur vi elever skulle agera om vi ville anses som ”normala”. Här krävs en insikt utav läraren om hur normaliseringsprocessen och den heterosexuella matrisen fungerar för att ”läsa mellan raderna” på elevernas beteende. Detta för att få en så välanpassad undervisning som möjligt för eleverna.

Vilka är de bästa metoderna enligt lärarna att undervisa mellanstadieelever i sex- och samlevnad?

Det som genomsyrade informanternas svar på denna frågeställning var vikten av att ta det lugnt och skapa en trygghet dels i klassen och till ämnet. Man använde sig utav pojk- och flickgrupper vilket det råder delade meningar om. Ser man det ur teoretikern Butlers teori så skulle detta arbetsätt bara stärka elevernas uppfattning om den sexuella matrisen. Men informanterna på den undersökta skolan såg detta arbetsätt mer som en chans för flickor och pojkar att ventilerade känsliga ämnen och få svar på intima frågor. De biologiska skillnaderna var redan förr en grund för hur man undervisade i sex- och samlevnad. Man ansåg att flickor tänkte mer på kärlek, pojkarna däremot var mer sexuellt intresserade. Denna syn på flickor och pojkar lever många gånger kvar än idag. Vi ser flickor som oskuldsfulla unga som inte ska ha en tanke på sex eller framför allt inte utöva det. Medan killar får en klapp på axeln om de legat med någon. Killar har en sexuell drift som måste ”komma ut”. När ska man se tjejer och killar lika? Kan man det? Framförallt i mellanstadiet där de utvecklas och mognar olika, kan man undervisa och hantera dem lika då?

Vidare forskning

Under uppsatsskrivningens gång dyker det självklart upp tankar kring vad som kan utvecklas och fördjupas inom forskningsområdet. Genom bl.a. litteratur, intervjuer och tidigare forskning kommer man i kontakt med nya områden som man skulle vilja fördjupa sig i och utveckla eller nya människor att intervjua för att få andra åsikter och uppfattningar på ämnet. Denna uppsats kan tyvärr inte innehålla allt men jag visar här istället förslag på fortsatt forskning kring sex- och samlevnadsundervisningen på mellanstadiet:

- * Intervjua elever i mellanstadiet om vilka tankar de har kring sin sex- och samlevnadsundervisning, eller bristen på denna.
- * Göra observationer på ett flertal mellanstadieskolor för att se hur arbetet med sex- och samlevnadsundervisningen går till, om och i så fall hur undervisningen skiljer sig mellan skolorna.
- * Undersöka hur fortbildningskurserna i sex och samlevnad fungerar och vad de tar upp, intervjua kursdeltagare om deras åsikter kring kurserna och dess användning i skolan.
- * Jämföra en kommunal skola och en friskola för att se om undervisningsmetoder eller arbetsätt skiljer sig inom sex- och samlevnadsämnet.

- * Intervjua föräldrarna till elever i mellanstadiet för att se hur de förhåller sig till sex- och samlevnadsundervisningen.

Källförteckning

Ambjörnsson.F. (2003). *I en klass för sig – genus, klass och sexualitet bland gymnasieelever*. Stockholm: Ordfront.

Andersson,P m.fl. (1999). *Nationella kvalitetsgranskningen*. Rapport nr. 180. Skolverket.

Asp, A. *Tonåringar bästa kondomvändarna*. (Elektronisk)

Tillgänglig:<http://www.folkhalsoguiden.se/VetenskapligArtikel.aspx?id=2719&cid=333&ptitem=64> 2008-12-18 kl.12:54

Biltmark, I m.fl. (2007) Hur påverkar skolans sexualundervisning ungdomars kunskap om sexuellt överförbara sjukdomar? (Elektronisk)

Tillgänglig:<https://dspace.hh.se/dspace/bitstream/2082/831/1/C-uppsats.pdf> 2008-12-18 kl.14.23

Bråkenhielm.C. (2008). Motion 2008/09:Ub251 *Forskning för bättre sex- och samlevnadsundervisning*. (Elektronisk) Tillgänglig:

http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=410&dok_id=GW02Ub251 2008-11-24 kl.11:35

Bäckman.M. (2006). *Kön och känsla – samlevnadsundervisning och ungdomars tankar om sexualitet*. Göteborg & Stockholm: Makadam förlag.

Forsberg, M. (2000). *Ungdomar och sexualitet*. Stockholm: Folkhälsoinstitutet

Heberlein, A. (2004). *Den sexuella människan*. Lund: Studentlitteratur.

Jarlbro, G. (2004). *Hälsokommunikation – en introduktion*. Lund: Studentlitteratur.

Johannisson, J. (2008). ”Är man inte trovärdig när man pratar om sex och samlevnad så blir man kapad vid knäna”. Examensarbete i folkhälsovetenskap. Göteborgs universitet

Lärarnas tidning (2008). *Reportaget*. Nr.17 Stockholm: Lärarförbundet

Ottar. (2008) Tidskrift om sexualitet & samhälle från RFSU. *Byxmyndig*. Nr.3

Ottar. (2008) Tidskrift om sexualitet & samhälle från RFSU. *Sex och politik i 75 år*. Nr. 2

Patel, R & Davidsson, B (2003). *Forskningsmetodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur

Pethrus Engström.D. (2008) Interpellation2008/09:221. *Sex- och samlevnadsundervisning*. (Elektronisk).

Tillgänglig:http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=63&dok_id=GW10221 2008-12-21 kl. 09:50

RFSU. *Första abortlagen snäv och förnedrande*. (Elektronisk)

Tillgänglig:http://www.rfsu.se/forsta_abortlagen_snav_och_fornedrande.asp 2008-12-12 kl 13:45

RFSU. *Ingen kan ersätta skolans betydelse*. (Elektronisk)

Tillgänglig:http://www.rfsu.se/ledare_skolsajten_november_2008.asp 2008-12-02 kl.15:12

RFSU. *Kondomens historia*. (Elektronisk)

Tillgänglig:(http://www.rfsu.se/kondomens_historia.asp 2008-11-28 kl.16:08

RFSU. *Stå vid ditt ord, Jan Björklund*. (Elektronisk) Tillgänglig:

(http://www.rfsu.se/rfsu_sta_vid_ditt_ord_jan_bjorklund.asp) 08-12-12 kl.13:05

RFSU. Tio punkter för en bättre sexualundervisning i skolan. (Elektronisk) Tillgänglig:

http://www.rfsu.se/10_punkter_for_en_bättre_sexualundervisning_i_skolan.asp

Skolutveckling (2005). *Hela livet – 50 år med sex- och samlevnadsundervisning*. Stockholm: Liber Distribution.

Smittskyddsinstitutet. Statistik (Elektronisk)

Tillgänglig:<http://www.smittskyddsinstitutet.se/statistik/sok-pa-sjukdomskategori/?c=247>

2008-12-18 kl:13:26

Werner,L. (2007). *Grundskolans regelbok 2007/2008*. Stockholm: Norstedts Juridik